มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ระเบียบวิธีเชิงตัวเลข สำหรับคอมพิวเตอร์

ประภาศรี อัศวกุล

ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขสำหรับคอมพิวเตอร์
Numerical Methods for Computer

ประภาศรี อัศวกุล

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ประภาศรี อัศวกุล

ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขสำหรับคอมพิวเตอร์ = Numerical methods for computer / ประภาศรี อัศวกุล.
นครราชสีมา : สาขาวิชาคณิตศาสตร์ สำนักวิชาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2552.

268 หน้า : ภาพประกอบ

ISBN 978-974-533-621-6

QA377 ป464อ7 2552

มทส สวว.ค36 ป464ร6 2552

1. คณิตศาสตร์. 2. ระเบียบวิธีเชิงตัวเลข. I. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. สาขาวิชาคณิตศาสตร์.
II. ชื่อเรื่อง.

ราคา 170 บาท

พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 จำนวน 200 เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2552 จำนวน 200 เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท วีรพล โอเอ จำกัด

348 ถ.สุรนารี ต.ในเมือง อ.เมือง จ.นครราชสีมา

โทร. 0-4424-8961-3 , แฟกซ์. 0-4424-2662

คำนำ

วิธีเชิงตัวเลข (numerical methods) ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่การหาผลเฉลยโดยวิธีเชิงวิเคราะห์ (analytical methods) มีความสลับซับซ้อนจนไม่สามารถดำเนินการได้โดยง่าย วิธีเชิงตัวเลขมีพัฒนาการคู่ขนานและมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ทั้งที่เป็นการประมวลผลแบบเป็นอันดับ (serial processing) การประมวลผลแบบเวกเตอร์ (vector processing) และการประมวลผลแบบขนาน (parallel processing) ซึ่งเป็นแนวโน้มใหม่ในการประมวลผลในคอมพิวเตอร์ยุคปัจจุบัน ประการหลังนี้เอง ทำให้เกิดการวิจัยและพัฒนาวิธีเชิงตัวเลขอย่างก้าวกระโดด โดยเน้นการคิดค้นและพัฒนาอัลกอริทึม(algorithms) เพื่อให้ได้วิธีเชิงตัวเลขซึ่งมีประสิทธิภาพสูง สามารถประยุกต์กับคอมพิวเตอร์ที่มีสถาปัตยกรรมแบบขนานได้อย่างลงตัว ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดทิศทางการวิจัย และการพัฒนาวิชาวิธีเชิงตัวเลขเช่นกัน ส่งผลให้วิธีเชิงตัวเลขไม่เป็นเพียงทฤษฎีที่นักคณิตศาสตร์คิดค้นและพัฒนาขึ้นบนกระดาษเท่านั้น แต่เป็นวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์และวิศวกร สามารถนำไปประยุกต์ในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ของตนได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

แนวทางและหลักการของการวิเคราะห์เชิงตัวเลขที่ใช้พัฒนาวิธีเชิงตัวเลข มีรากฐานมาจากวิชาทางคณิตศาสตร์ระดับพื้นฐานถึงระดับสูง ได้แก่ แคลคูลัส (calculus) พีชคณิตเชิงเส้น (linear algebra) สมการเชิงอนุพันธ์ (differential equations) การวิเคราะห์เชิงจริงและเชิงซ้อน (real and complex analysis) โทโพโลยี (topology) และการวิเคราะห์ฟังก์ชันนัล (functional analysis) เป็นต้น โดยมีการผสมผสานทฤษฎีและสมบัติตลอดจนจุดแด่นของคณิตศาสตร์ในวิชาเหล่านี้ ทฤษฎีและสมบัติทางคณิตศาสตร์ทำหน้าที่เป็นสถาปนิกออกแบบและผลิตวิธีเชิงตัวเลขต่างๆ อีกทั้งนักคณิตศาสตร์ยังได้คิดค้นทฤษฎีใหม่ๆ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาวิธีเชิงตัวเลขโดยตรง เพื่อพิสูจน์ความสมเหตุสมผล (validity) ปรับปรุงอันดับการลู่เข้า (order of convergence) ความเสถียร (stability) ตลอดจนขอบเขตของค่าคลาดเคลื่อน (error bound) เมื่อประยุกต์กับการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วย 9 บท ครอบคลุมเนื้อหาวิชาระเบียบวิธีเชิงตัวเลขสำหรับคอมพิวเตอร์ (numerical methods for computer) สำหรับนักศึกษาในสาขาวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ สามารถนำไปประยุกต์กับการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์โดยใช้คอมพิวเตอร์ในวิชาชีพของตนได้ และอาจศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากแหล่งค้นคว้าอื่น ๆ โดยง่าย ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า นักศึกษาจะสามารถใช้หลักการ วิธีการ และแนวทางในวิชานี้ ให้เกิดประโยชน์ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตลอดจนสามารถสร้างแรงบันดาลใจในการค้นคว้าและพัฒนาวิธีเชิงตัวเลขใหม่ ๆ ซึ่งมีประสิทธิภาพสำหรับการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นได้เองในอนาคต

ประภาศรี อัศวกุล

สารบัญ

		หน้า
คำนำ		i
สารบัญ		iii
บทที่ 1	**บทนำ**	1
1.1	วิธีเชิงตัวเลข	1
1.2	การคำนวณเชิงวิทยาศาสตร์	2
1.3	ขั้นตอนวิธี	5
บทที่ 2	**การแทนเลขในคอมพิวเตอร์**	10
2.1	ระบบเลขฐานสอง	10
2.2	ระบบเลขฐานสิบหก	15
2.3	การแทนแบบอิงดรรชนี	17
2.4	การแทนเลขในคอมพิวเตอร์	18
แบบฝึกหัดบทที่ 2		27
บทที่ 3	**พหุนามเทย์เลอร์**	29
3.1	การคำนวณฟังก์ชันพหุนาม	29
3.2	พหุนามเทย์เลอร์	37
3.3	ค่าคลาดเคลื่อนตัดปลาย	45
3.4	อนุกรมเทย์เลอร์	57
แบบฝึกหัดบทที่ 3		63

	หน้า
บทที่ 4 การอินเทอร์โพเลต	**65**
4.1 พหุนามอินเทอร์โพเลต	65
4.2 พหุนามอินเทอร์โพเลตลากรองจ์	73
4.3 ผลต่างตัวหาร	83
4.4 พหุนามอินเทอร์โพเลตผลต่างตัวหารนิวตัน	96
แบบฝึกหัดบทที่ 4	108
บทที่ 5 การฟิตข้อมูล	**111**
5.1 การฟิตข้อมูลโดยวิธีกำลังสองน้อยสุด	111
5.2 การถดถอยเชิงเส้น	114
5.3 การแปลงให้เป็นเชิงเส้น	120
5.4 การถดถอยเชิงพหุนาม	127
แบบฝึกหัดบทที่ 5	129
บทที่ 6 การหารากของสมการไม่เชิงเส้น	**131**
6.1 รากของฟังก์ชัน	131
6.2 วิธีแบ่งครึ่ง	137
6.3 วิธีนิวตัน	141
6.3.1 การหารากโดยวิธีนิวตัน	141
6.3.2 การวิเคราะห์ค่าคลาดเคลื่อน	144
6.3.3 รากซ้ำ	146
6.4 วิธีซีแคนท์	151
แบบฝึกหัดบทที่ 6	154

	หน้า
บทที่ 7 ผลเฉลยของระบบสมการเชิงเส้น - G-J	156
7.1 ระบบสมการเชิงเส้น	156
7.1.1 วิธีตรง	161
7.1.2 วิธีทำซ้ำ	162
7.2 วิธีกำจัดแบบเกาส์	164
7.2.1 การดำเนินการแบบแถว	165
7.2.2 การคำนวณตัวคูณของแถวหลัก	169
7.2.3 การหาตัวหลัก	174
7.2.4 การแยกตัวประกอบ LU	176
7.3 วิธีทำซ้ำ	187
7.3.1 การวิเคราะห์ค่าคลาดเคลื่อน	194
7.3.2 วิธีทำซ้ำเกาส์ – ยาโคบี	197
7.3.3 วิธีทำซ้ำเกาส์ –ไซเดล Gauss - Seide	206
แบบฝึกหัดบทที่ 7	211
บทที่ 8 การหาปริพันธ์เชิงตัวเลข	215
8.1 การหาปริพันธ์เชิงตัวเลข	215
8.2 หลักเกณฑ์การประมาณพื้นที่	216
8.3 หลักเกณฑ์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า	218
8.3.1 หลักเกณฑ์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า	218
8.3.2 หลักเกณฑ์รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าประกอบ	220
8.4 หลักเกณฑ์รูปสี่เหลี่ยมคางหมู	223
8.3.1 หลักเกณฑ์รูปสี่เหลี่ยมคางหมู	223
8.3.2 หลักเกณฑ์รูปสี่เหลี่ยมคางหมูประกอบ	224

		หน้า
8.5	หลักเกณฑ์ซิมป์สัน	229
	8.5.1 หลักเกณฑ์ซิมป์สัน	229
	8.5.2 หลักเกณฑ์ซิมป์สันประกอบ	231
แบบฝึกหัดบทที่ 8		235
บทที่ 9	**ผลเฉลยเชิงตัวเลขของสมการเชิงอนุพันธ์**	238
9.1	การหาอนุพันธ์เชิงตัวเลข	238
	9.1.1 การประมาณอนุพันธ์อันดับหนึ่ง	239
	9.1.2 การวิเคราะห์ค่าคลาดเคลื่อน	241
	9.1.3 การประมาณอนุพันธ์อันดับสูง	244
9.2	การหาผลเฉลยเชิงตัวเลขของสมการเชิงอนุพันธ์	248
9.3	วิธีออยเลอร์	251
9.4	วิธีอนุกรมเทย์เลอร์	256
9.5	วิธีรุงเง – คุตตาอันดับสี่	258
แบบฝึกหัดบทที่ 9		265
บรรณานุกรม		268

บทที่ 1

บทนำ (Introduction)

1.1 วิธีเชิงตัวเลข (Numerical Methods)

วิธีเชิงตัวเลขเป็นวิธีที่พัฒนาขึ้น ในวิชาการวิเคราะห์เชิงตัวเลข (numerical analysis) ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของคณิตศาสตร์ ที่นำทฤษฎีทางคณิตศาสตร์จากขั้นพื้นฐานถึงระดับสูง มาสร้างวิธีการสำหรับแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์โดยตรง ปัญหาวิทยาศาสตร์ และปัญหาทางวิศวกรรมศาสตร์ ตลอดจนปัญหาในทางปฏิบัติอื่นๆ ที่จำเป็นต้องอาศัยแบบจำลองเชิงคณิตศาสตร์ (mathematical models) เหตุที่ทำให้เกิดวิธีเชิงตัวเลข คือ การที่วิธีเชิงคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากทฤษฎีหรือสมบัติเชิงคณิตศาสตร์นั้น โดยทั่วไปแล้วมักมีขอบเขตจำกัดในการประยุกต์ หรือในบ่อยครั้งไม่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาทางปฏิบัติได้โดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากวิธีเชิงคณิตศาสตร์นั้นคิดค้นขึ้น เพื่อเน้นจุดเด่นของทฤษฎีหรือสมบัติเชิงคณิตศาสตร์ โดยให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจ ความคุ้นเคย และมีทักษะในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์เป็นหลัก อีกทั้งให้ผู้ศึกษาที่มีศักยภาพทางคณิตศาสตร์เกิดความสนใจที่จะค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติม เพื่อพัฒนาทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ใหม่ ๆ ขึ้น แม้กระทั่งวิธีที่ใช้ในกลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ประยุกต์นั้น ก็ยังคงเป็นเพียงวิธีเชิงทฤษฎีอยู่ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ได้ ก็ต่อเมื่อข้อกำหนดและเงื่อนไขบังคับเป็นไปตามที่ระบุไว้ในทฤษฎีเท่านั้น ขอบเขตนี้จึงเป็นกรอบบังคับที่จำกัดการประยุกต์กับปัญหาจริงๆ

วิธีเชิงตัวเลขจึงได้รับการพัฒนาขึ้น มีการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีที่การหาผลเฉลยโดยวิธีเชิงวิเคราะห์ (analytical methods) มีความสลับซับซ้อนจนไม่สามารถดำเนินการได้โดยง่าย วิธีเชิงตัวเลขมีพัฒนาการคู่ขนานและมีบทบาท

สำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ทั้งที่เป็นการประมวลผลแบบเป็นอันดับ (serial processing) การประมวลผลแบบเวกเตอร์ (vector processing) และการประมวลผลแบบขนาน (parallel processing) ซึ่งเป็นแนวโน้มใหม่ในการประมวลผลในคอมพิวเตอร์ยุคปัจจุบัน ประการหลังนี้เอง ทำให้เกิดการวิจัยและพัฒนาวิธีเชิงตัวเลขอย่างก้าวกระโดด โดยเน้นการคิดค้นและพัฒนาอัลกอริทึม (algorithms) เพื่อให้ได้วิธีเชิงตัวเลขที่มีประสิทธิภาพสูง สามารถประยุกต์กับคอมพิวเตอร์ที่มีสถาปัตยกรรมแบบขนานได้อย่างลงตัว ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดทิศทางการวิจัย และการพัฒนาวิชาวิธีเชิงตัวเลขเช่นกัน ส่งผลให้วิธีเชิงตัวเลขไม่เป็นเพียงทฤษฎีที่นักคณิตศาสตร์คิดค้นและพัฒนาขึ้นบนกระดาษเท่านั้น แต่เป็นวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์และวิศวกร สามารถนำไปประยุกต์ในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ของตนได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

แนวทางและหลักการของการวิเคราะห์เชิงตัวเลขที่ใช้พัฒนาวิธีเชิงตัวเลข มีรากฐานมาจากวิชาทางคณิตศาสตร์ระดับพื้นฐานถึงระดับสูง กล่าวคือ แคลคูลัส (calculus) พีชคณิตเชิงเส้น (linear algebra) สมการเชิงอนุพันธ์ (differential equations) การวิเคราะห์เชิงจริงและเชิงซ้อน (real and complex analysis) โทโพโลยี (topology) และการวิเคราะห์ฟังก์ชันนัล (functional analysis) เป็นต้น โดยการผสมผสานทฤษฎีและสมบัติทางคณิตศาสตร์ในวิชาเหล่านี้ กล่าวได้ว่า ทฤษฎีและสมบัติทางคณิตศาสตร์ทำหน้าที่เป็นสถาปนิกออกแบบและผลิตวิธีเชิงตัวเลขต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการคิดค้นทฤษฎีใหม่ ๆ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการพัฒนาวิธีเชิงตัวเลขโดยตรง เพื่อพิสูจน์เกี่ยวกับความสมเหตุสมผล (validity) ปรับปรุงอันดับการลู่เข้า (order of convergence) ความเสถียร (stability) ขอบเขตของค่าคลาดเคลื่อน (error bound) เป็นต้น ผลการพิสูจน์จากทฤษฎียังสามารถยืนยันโดยอาศัยการเปรียบเทียบกับผลการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ได้อีกด้วย

1.2 การคำนวณเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Computing)

เป็นที่ยอมรับกันว่า ในปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการศึกษาและการวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ เพื่อหาผลเฉลยของปัญหาเชิงคณิตศาสตร์ที่เกิดขึ้นในปัญหาด้านวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นสองลักษณะใหญ่ ๆ กล่าวคือ

1. เมื่อรูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ถูกนำมาใช้แทนปัญหาเชิงกายภาพ

2. เมื่อปัญหาเชิงคณิตศาสตร์ปรากฏขึ้นเองโดยธรรมชาติของการศึกษาปัญหานั้น ๆ

ในทั้งสองลักษณะมีความจำเป็นในการคำนวณหาผลเฉลยของปัญหาเชิงคณิตศาสตร์ เพื่อนำผลที่ได้ไปแปลความหมาย วิเคราะห์และหาข้อสรุป วิธีและเทคนิคต่าง ๆ สำหรับการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ เพื่อหาผลเฉลยของปัญหาเชิงคณิตศาสตร์ดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของการคำนวณที่เรียกว่า การคำนวณเชิงวิทยาศาสตร์ และลักษณะการใช้วิธีเทคนิคต่าง ๆ ในการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ เพื่อหาแง่มุมของการวิจารณ์ การวิเคราะห์ การคาดคะเนและการหาข้อสรุป เป็นลักษณะของการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษาวิทยาศาสตร์หรือวิศวกรรมศาสตร์เชิงคำนวณ (computational science or engineering) ซึ่งนับวันจะเป็นการศึกษาที่มีอิทธิพลอย่างยิ่ง เนื่องจากคอมพิวเตอร์ในปัจจุบันมีสมรรถนะและความเร็วสูง สามารถใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งมิฉะนั้นแล้วไม่มีทางเป็นไปได้ด้วยวิธีอื่น สามารถใช้ในการทดสอบสมมติฐานต่าง ๆ สามารถจัดการกับตัวแปรจำนวนมหาศาล และการเปลี่ยนค่าของพารามิเตอร์ ซึ่งไม่สามารถทำได้ในห้องทดลองหรือควบคุมได้ในธรรมชาติ การศึกษาวิทยาศาสตร์เชิงคำนวณจึงเป็นแนวทางใหม่ ที่ทำให้สามารถล่วงรู้ได้ไกลเกินกว่าการสังเกต การทดลองและทฤษฎีจะทำได้ ตลอดจนสามารถทำการจำลอง (simulation) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้ ประกอบกับการแสดงเชิงกราฟแบบหลายมิติด้วยคอมพิวเตอร์ ยังช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการในขณะที่ตัวแปรมีการเปลี่ยนแปลงค่า กล่าวได้ว่าความก้าวหน้าของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ มิเพียงทำให้เราอยู่ในยุคที่ข้อมูลถูกนำมาประมวลผลและวิเคราะห์ แต่ยังสามารถสร้างขึ้นได้ด้วยเทคนิคเชิงตัวเลข

การศึกษาวิทยาศาสตร์เชิงคำนวณครอบคลุมอย่างกว้างขวางในสาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ แพทยศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ ตลอดจนทางสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

- การศึกษาคุณสมบัติของโมเลกุลในเคมีเชิงคำนวณ ด้วยวิธีแอบ - อินิชิโอ (ab initio) เพื่อคำนวณหาผลเฉลยโดยประมาณของสมการชเรอดิงเจอร์ (Schroedinger equation) สำหรับการเคลื่อนที่ของอิเล็กตรอนในโมเลกุล

- การศึกษาทางสิ่งแวดล้อม ณ ศูนย์วิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ที่ดูปอนท์ (Dupont) ด้วยการออกแบบเชิงเคมี เพื่อหาสารที่สามารถใช้แทน CFC (Chlorofluorocarbon) โดยจะมีผลกระทบต่อสภาวะแวดล้อมน้อยที่สุด ปัญหานี้ใช้รูปแบบเชิงสิ่งแวดล้อม (environmental model) ซึ่งจำเป็นต้องใช้คอมพิวเตอร์ในการคำนวณด้วยระเบียบวิธีเชิงตัวเลข ทั้งนี้เนื่องจากต้องเป็นการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเป็นระยะเวลาหลาย ๆปีในอนาคต และต้องสามารถครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างใหญ่ สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถทำการทดลองได้ตามปกติในห้องทดลอง การใช้คอมพิวเตอร์จึงมีบทบาทสำคัญ คือ ใช้แก้ปัญหาของรูปแบบเชิงสิ่งแวดล้อม ตลอดจนใช้เป็นอุปกรณ์ในการทำนายข้อมูลรับเข้า (input data)

- การศึกษาการวิวัฒนาการของจักรวาล (cosmos) ในวิชาดาราศาสตร์ฟิสิกส์ โดยใช้ระเบียบวิธีเชิงตัวเลขจำลองรูปแบบต่าง ๆ ของระบบดาราศาสตร์ฟิสิกส์

- การแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งในเคมีควอนตัม (quantum chemistry) โดยสมการเชิงคณิตศาสตร์ที่บรรยายการเข้าชนกันของโมเลกุลถูกลดรูปเป็นปัญหาค่าเจาะจง (eigenvalue) และพีชคณิตเชิงเส้น แล้วใช้คอมพิวเตอร์แบบเวกเตอร์ในการคำนวณแบบชนิดที่เรียกว่า "คำนวณเข้ม" (crunch) เลยทีเดียว

- การใช้พลศาสตร์ของไหลเชิงคำนวณ (computational fluid dynamics หรือ CFD) ใน อุตสาหกรรมผลิตรถยนต์ เพื่อควบคุมการไหลเวียนของอากาศในส่วนที่นั่งของผู้โดยสารในรถยนต์ การใช้วิธีเชิงตัวเลขเพื่อจำลองรูปแบบของการเกิดอุบัติเหตุรถยนต์ เพื่อการออกแบบระบบความปลอดภัยและการป้องกันการบาดเจ็บของผู้ขับขี่และผู้โดยสาร และยังมีการใช้วิธีเชิงตัวเลขอีกเช่นกันเพื่อหารูปแบบที่จะทำให้การขับเคลื่อนรถยนต์มีความนุ่มนวลและกระเทือนน้อยที่สุด โดยมีรูปแบบเชิงคณิตศาสตร์เป็นระบบของสมการพีชคณิตเชิงอนุพันธ์ (differential algebraic equations)

- การศึกษาการเคลื่อนที่ของบริเวณใต้พื้นผิวโลก การเกิดแผ่นไหว
- การพัฒนาและการจำลองแบบกระบวนการทางเภสัชศาสตร์
- การค้นหารูปแบบของโมเลกุลชีวภาพและการศึกษาเยื่อชีวภาพ (biomembranes)

ความสัมพันธ์ของวิธีเชิงตัวเลขกับการคำนวณเชิงวิทยาศาสตร์คือ การที่วิธีหรือเทคนิคต่าง ๆ ที่ใช้ในการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ ส่วนใหญ่แล้วได้มาจากวิธีเชิงตัวเลขที่ได้รับการคิดค้นมาแล้ว ก่อนที่จะมีการคิดประดิษฐ์คอมพิวเตอร์เสียอีก ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ผลักดันให้เกิดแนวทางการวิจัยและการพัฒนาวิธีเชิงตัวเลขทั้งที่คิดค้นมาแล้วและที่คิดค้นขึ้นมาใหม่ เพื่อสนองตอบการศึกษาวิทยาศาสตร์เชิงคำนวณ โดยสรุปแล้ว การคำนวณเชิงวิทยาศาสตร์เป็นตัวเชื่อมต่อที่นำเอาวิธีเชิงตัวเลข ซึ่งมีรากฐานอยู่บนคณิตศาสตร์มาประสานกับวิทยาการคอมพิวเตอร์ เพื่อแก้ปัญหาทางด้านวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์

1.3 ขั้นตอนวิธี (Algorithms)

สำหรับปัญหาคณิตศาสตร์อันเดียวกัน อาจมีการแก้ปัญหาได้หลากหลายวิธี วิธีทั้งหลายที่สามารถใช้แก้ปัญหาคณิตศาสตร์อันเดียวกัน เรียกว่า วิธีสมมูลย์เชิงคณิตศาสตร์ (equivalent mathematical methods) เช่น การหาผลเฉลยของระบบสมการเชิงเส้น

$$Ax = b \tag{1.3.1}$$

เมื่อ A เป็นเมทริกซ์จตุรัสและมีตัวผกผัน โดยทฤษฎีทางพีชคณิตเชิงเส้น รู้แน่ชัดว่า ผลเฉลยของระบบสมการเชิงเส้นมีอยู่แน่นอน และมีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น (unigue) สำหรับกระบวนการหาผลเฉลยของระบบสมการเชิงเส้นนี้ ทำได้โดยวิธีเชิงตัวเลขหลากหลายวิธี โดยที่การออกแบบของแต่ละวิธี จะคำนึงถึงลักษณะพิเศษของเมทริกซ์ A และขนาดของเมทริกซ์ A นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในทางปฏิบัติ เมื่อนำเอาวิธีเหล่านี้มาคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ โดยเฉพาะในแง่ของความแม่นยำ (accuracy) ของผลเฉลยที่คำนวณได้

อันเนื่องมาจากการแทนเลขในคอมพิวเตอร์นั้นต้องมีจำนวนตำแหน่งเป็นจำนวนจำกัด และในแง่ของความเร็วในการคำนวณ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของวิธีที่ใช้ในการแก้ปัญหา และสมรรถนะของคอมพิวเตอร์เองด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องแบ่งแยกกระบวนการคำนวณที่แตกต่างกัน ถึงแม้ว่าในทางคณิตศาสตร์จะสมมูลย์กัน ดังนั้นจึงเรียกกระบวนการคำนวณสำหรับปัญหาหนึ่ง ๆ ดังนี้

ขั้นตอนวิธี คือ ลำดับขั้นตอนจำนวนจำกัดซึ่งประกอบด้วยการดำเนินการพื้นฐานเชิงคณิตศาสตร์ (elementary mathematical operations) เพื่อแสดงขั้นตอนของกระบวนการคำนวณหาผลเฉลยของปัญหาด้วยข้อมูลรับเข้าที่กำหนดมาให้ ขั้นตอนวิธีควรมีความชัดเจนและมีความสะดวกในการนำไปเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ นับว่าขั้นตอนวิธีเป็นจุดเชื่อมโยงจากวิธีเชิงตัวเลขไปสู่โปรแกรมคอมพิวเตอร์

เนื่องด้วยขั้นตอนวิธีเป็นลำดับขั้นตอนที่จะนำไปเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ดังนั้นจึงเป็นการเหมาะสมกว่าที่จะใช้คำที่ปรากฏในขั้นตอนวิธีเป็นคำอังกฤษ

ตัวอย่างที่ 1.3.1 จงเขียนขั้นตอนวิธีแสดงการหาผลคูณ Ax เมื่อ A เป็นเมทริกซ์ขนาด $m \times n$ และ x เป็นเวกเตอร์ขนาด n

วิธีทำ ให้ $b = Ax$

$$b = Ax = \begin{bmatrix} R_1 \cdot x \\ R_2 \cdot x \\ \vdots \\ R_m \cdot x \end{bmatrix} \tag{1.3.2}$$

เมื่อ R_i คือ แถวที่ i ของ A และสัญกรณ์ $a \cdot b$ หมายถึง ผลคูณภายในหรือผลคูณสเกลาร์ของเวกเตอร์ a และ b อีกวิธีหนึ่งที่เราสามารถหาผลคูณ Ax ได้คือ การเขียน Ax ในรูปผลบวกเชิงเส้นของคอลัมน์ของ A นั่นคือ

$$b = Ax = \sum_{i=1}^{n} x_i C_i \tag{1.3.3}$$

เมื่อ C_i คือคอลัมน์ที่ i ของ A และ x_i เป็นส่วนประกอบ (component) ตัวที่ i ของเวกเตอร์ x

ความแตกต่างระหว่างการหาผลคูณโดยสมการ (1.3.2) และ (1.3.3) ในแง่ของการคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์ คือ การเข้าถึงข้อมูลจากเมทริกซ์ A และเวกเตอร์ x จากหน่วยความจำ ซึ่งตรงส่วนนี้อาจจะมีผลต่อความเร็วของการคำนวณ เช่น ในภาษาฟอร์แทรน (FORTRAN) การเก็บข้อมูลของ A จะเก็บเรียงกันตามคอลัมน์ในหน่วยความจำ และในภาษาซี (C) จะเก็บเรียงกันตามแนวแถวในหน่วยความจำ ในขณะที่สมการ (1.3.2) มีความเหมาะสมมากกว่าสำหรับการคำนวณเชิงขนาน และสมการ (1.3.3) เหมาะสำหรับการคำนวณเชิงเวกเตอร์

จากสมการ (1.3.2) สามารถเขียนขั้นตอนวิธีการคำนวณโดยย่อได้ดังนี้คือ

for $i = 1, 2, \ldots, m$ **do**
  for $j = 1, 2, \ldots, n$ **do**
    $b_i = b_i + a_{ij}x_j$
  end
end

หรือเพิ่มรายละเอียดมากยิ่งขึ้นเป็นดังนี้ คือ

ขั้นตอนวิธี 1. 3.1 การหาผลคูณของเมทริกซ์กับเวกเตอร์

ข้อมูลเข้า : $A = (a_{ij}), \quad x = (x_i)$

  for $i = 1, 2, \ldots, m$ **do**
    $sum = 0$
    for $j = 1, 2, \ldots, n$ **do**
      $sum = sum + a_{ij}x_j$
    end
    $b_i = sum$
  end

ผลลัพธ์ :

ในทำนองเดียวกัน จากสมการ (1.3.3) ขั้นตอนการคำนวณโดยย่อ คือ

for $j = 1, 2, \ldots, n$ **do**
  for $i = 1, 2, \ldots, m$ **do**
    $b_i = b_i + a_{ij}x_j$
  end
end

หรือใส่รายละเอียดเพิ่มขึ้นเป็นขั้นตอนวิธี 1.3.2 ดังนี้

ขั้นตอนวิธี 1.3.2 การหาผลคูณของเมทริกซ์กับเวกเตอร์

ข้อมูลเข้า : $A = (a_{ij}),\quad x = (x_i)$
การเริ่มต้น : ให้ $b =$ เวกเตอร์ศูนย์

for $j = 1, 2, \ldots, n$ **do**

  for $i = 1, 2, \ldots, m$ **do**
    $b_i = b_i + a_{ij}x_j$
  end
  $b_i = sum$
end

ผลลัพธ์ : $b = (b_i) = Ax$

ในหัวข้อนี้ สรุปลำดับความสัมพันธ์ในแผนภาพที่ 1.3.1 โดยเริ่มต้นจากปัญหาเชิงกายภาพ จนกระทั่งถึงผลเฉลยเชิงตัวเลข ซึ่งเป็นผลเฉลยโดยประมาณของผลเฉลยจริงของปัญหาเชิงกายภาพ และท้ายสุดคือ การแปลความหมายผลเฉลยเชิงตัวเลข

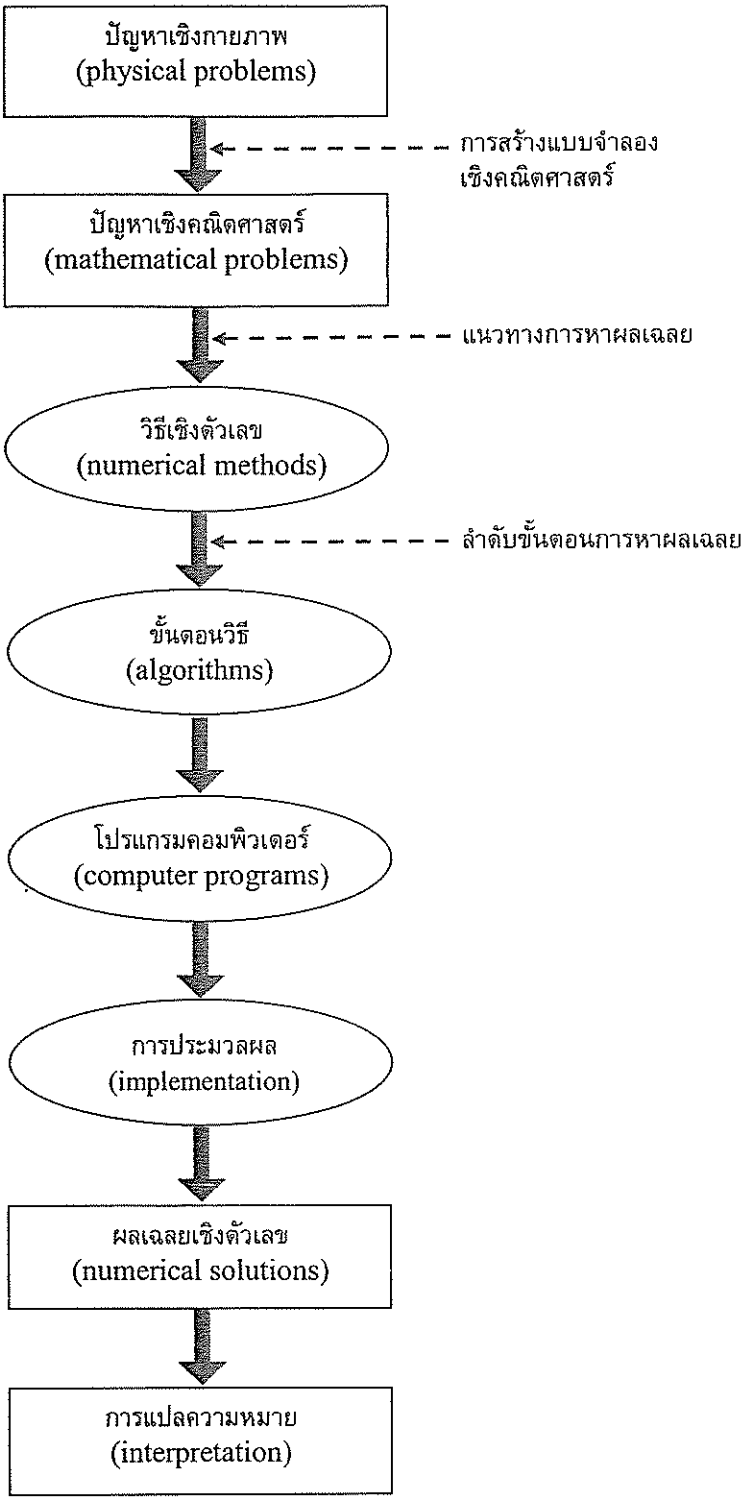
ปัญหาเชิงกายภาพ
(physical problems)
การสร้างแบบจำลอง
เชิงคณิตศาสตร์
ปัญหาเชิงคณิตศาสตร์
(mathematical problems)
แนวทางการหาผลเฉลย
วิธีเชิงตัวเลข
(numerical methods)
ลำดับขั้นตอนการหาผลเฉลย
ขั้นตอนวิธี
(algorithms)
โปรแกรมคอมพิวเตอร์
(computer programs)
การประมวลผล
(implementation)
ผลเฉลยเชิงตัวเลข
(numerical solutions)
การแปลความหมาย
(interpretation)

แผนภาพที่ 1.3.1

บทที่ 2
การแทนเลขในคอมพิวเตอร์
(Computer Representation of Numbers)

ในปัจจุบันคอมพิวเตอร์ที่ใช้การคำนวณเชิงวิทยาศาสตร์ และเกี่ยวข้องกับการคำนวณเชิงตัวเลขเป็นคอมพิวเตอร์เชิงตัวเลขหรือที่เรียกว่า ดิจิทัลคอมพิวเตอร์ (digital computer) โดยข้อมูลตัวเลขที่รับเข้าสำหรับคำนวณด้วยคอมพิวเตอร์เป็นเลขฐานสิบ (decimal number) ซึ่งเป็นแบบที่ใช้อยู่ประจำและคุ้นเคยมากที่สุด แต่การแทนเลขในคอมพิวเตอร์ที่สะดวกกว่านั้นมีพื้นฐานอยู่บนระบบเลขฐานสอง (binary number system) การเรียนรู้และความเข้าใจอย่างน้อยที่สุดในระดับเบื้องต้นเกี่ยวกับการแทนเลขในคอมพิวเตอร์ จะมีส่วนช่วยให้ผู้คำนวณใช้คอมพิวเตอร์และสามารถวิเคราะห์ผลลัพธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนการรู้ข้อจำกัดและความเที่ยงในการแทนเลขในคอมพิวเตอร์แต่ละเครื่อง จะช่วยให้ผู้คำนวณเพิ่มความระวังในการแปลความหมายของผลลัพธ์ และตระหนักถึงค่าผิดพลาดที่เกิดขึ้นในผลลัพธ์อันเกิดจากข้อจำกัดนี้อีกด้วย

2.1 ระบบเลขฐานสอง (Binary Number System)

ระบบเลขฐานสอง คือ ระบบที่แทนเลขจำนวนใด ๆ ได้ในรูปผลบวกของผลคูณของสองยกกำลังจำนวนเต็ม โดยมี 2 เป็นฐาน (base) และมีตัวเลข (digit) เพียงสองตัวที่ใช้ใน

ระบบนี้ คือ 0 และ 1 หรือเรียกว่า บิต (bit ย่อมาจาก binary digit) ตัวเลข 0 และ 1 ทำหน้าที่เสมือนกับการปิดและเปิดของสวิทช์ไฟฟ้า ตัวอย่างของเลขฐานสอง เช่น

$$101, \quad 1111, \quad 10101.011, \quad 0.0101011, \quad 0.101101101\ldots$$

เป็นต้น

ในทำนองเดียวกับระบบเลขฐานสิบ สามารถเขียนเลขจำนวนเต็มบวกฐานสองในรูป

$$c_n 2^n + c_{n-1} 2^{n-1} + \cdots + c_1 2^1 + c_0 2^0$$

และเขียนเลขฐานสองน้อยกว่าหนึ่งในรูป

$$d_1 2^{-1} + d_2 2^{-2} + d_3 2^{-3} + \cdots$$

เมื่อสัมประสิทธิ์ $c_0, c_1, c_2, \ldots, c_n$ และ $d_1, d_2, d_3, \ldots$ เป็น 0 หรือ 1

สัญกรณ์ที่ใช้ระบุเมื่อ x เป็นเลขฐาน b คือ $(x)_b$ เช่น x เป็นเลขฐานสิบแทนด้วยสัญกรณ์ $(x)_{10}$ และ x เป็นเลขฐานสองแทนด้วยสัญกรณ์ $(x)_2$

ตัวอย่างที่ 2.1.1 จงแปลงเลขฐานสอง 100, 1001 และ 101.011 เป็นเลขฐานสิบ

วิธีทำ

โดยการกระจายในรูปผลบวกของผลคูณของสองยกกำลังจำนวนเต็ม ดังนั้น

$$(100)_2 = 1\times 2^2 + 0\times 2^1 + 0\times 2^0 = (4)_{10}$$
$$(1001)_2 = 1\times 2^3 + 0\times 2^2 + 0\times 2^1 + 1\times 2^1 = (9)_{10}$$
$$(101.001)_2 = 1\times 2^2 + 0\times 2^1 + 0\times 2^0 + 0\times 2^{-1} \cancel{+1}\times 2^{-2} + 1\times 2^{-3} = (5.375)_{10}$$

□